

eignty as a property of the state, and at the international level, the principle of respect for state sovereignty.

Thus, state sovereignty remains the base of the international legal system. The most serious crime against state sovereignty in an international criminal law is a crime of aggression. Drawn conclusion in particular that within the framework of international law, it is expedient to work out more effective mechanisms for defence of state sovereignty, taking into account the necessity of his securing for modern the stage from the informative and economic displays of international crime «aggression» and also «hybrid» wars.

Key words: *state sovereignty, territorial integrity, international law, principles of international law.*

УДК 341.09

К. О. САВЧУК,
кандидат юридичних наук

ЭЛЕМЕНТЫ ПРИНЦИПУ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЦЕЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ У ПРАЦЯХ ДЕЯКИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті досліджуються погляди деяких вітчизняних юристів-міжнародників ХІХ – початку ХХ ст. на міжнародно-правові проблеми території. Показано, що в працях таких вітчизняних юристів-міжнародників, як А. Стоянов, В. Даневський, В. Уляницький висловлювалися прогресивні для свого часу міркування щодо неподільності і невідчужуваності території держави та необхідності обов'язкового проведення плебісциту при переході частини території однієї держави до іншої.

Ключові слова: *історія науки міжнародного права, територія держави, принцип територіальної цілісності держави, неподільність і невідчужуваність території держави, А. Стоянов, В. Даневський, В. Уляницький.*

Савчук К. А. Элементы принципа территориальной целостности государств в работах некоторых представителей отечественной науки международного права ХІХ – начала ХХ в.

В статье исследуются взгляды некоторых отечественных юристов-международников ХІХ – начала ХХ в. на международно-правовые проблемы территории. Показано, что в работах таких отечественных юристов-международников, как А. Стоянов, В. Даневский, В. Уляницкий высказывались прогрессивные для своего времени соображения относительно неделимости и неотчуждаемости территории государства и необходимости обязательного проведения плебисцита при переходе части территории одного государства к другому.

Ключевые слова: *история науки международного права, территория государства, принцип территориальной целостности государства, неделимость и неотчуждаемость территории государства, А. Стоянов, В. Даневский, В. Уляницкий.*

Savchuk K. O. The elements of the principle of territorial integrity of States in the works of some representatives of the domestic science of international law ХІХ – early ХХ centuries.

This article is devoted to analysis of the teachings of some domestic international lawyers of the ХІХ – early ХХ centuries on the legal problems of the territory. It is shown, that in the

works of such international lawyers as A. Stoianov, V. Danevskii, V. Ulsanitskii expressed progressive for its time considerations regarding the indivisibility and inalienability of the territory of the state and the need for a mandatory plebiscite in the transition of part of the territory of one state to another.

Key words: *history of international-legal science, territory of state, principle of the territorial integrity of states, indivisibility and inalienability of states territory, A. Stoianov, V. Danevskii, V. Ulianitskii.*

Принцип територіальної цілісності держав є одним із основних принципів сучасного міжнародного права і важливим інструментом підтримання стабільності існуючого міжнародного правопорядку, який засновується передусім на положеннях Статуту ООН та інших загальновизнаних принципах та нормах міжнародного права. Хоча Статут ООН у своїй другій статті окремо не виділяє цей принцип, але він прямо випливає з закріпленого в цій же статті принципу незастосування сили або погрози силою, відповідно до якого «всі члени ООН утримуються в їх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним з цілями Об'єднаних Націй»¹. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. викладає юридичний зміст цього принципу в межах принципу незастосування сили або погрози силою, акцентуючи увагу на неправомірності застосування сили або погрози силою проти територіальної цілісності держав та з метою порушення існуючих державних кордонів або як засіб розв'язання міжнародних спорів, у тому числі територіальних, неправомірності воєнної окупації території держави, а також невизнанні будь-яких територіальних надбань, які стали результатом застосування сили або погрози силою². Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. пішов далі, сформулювавши принцип територіальної цілісності держав як самостійний принцип міжнародного права³.

У вітчизняній і зарубіжній міжнародно-правовій літературі початок формування цього принципу часто пов'язується з кінцем XVIII – початком XIX ст., а саме з Великою французькою революцією 1789–1799 рр.⁴, хоча деякі науковці вважають що коріння цього принципу сягають ще у стародавнє міжнародне право⁵. Зрозуміло, що у вітчизняній міжнародно-правовій науці XIX ст., так само як і в зарубіжній, не могло бути розгорнутого розкриття юридичного змісту принципу територіальної цілісності держав, оскільки він ще тільки починав складатися в позитивному міжнародному праві, однак у працях українських юристів-міжнародників цього періоду висловлювалися цікаві і нерідко прогресивні для того часу судження щодо недоторканності території держави і правових підстав зміни правового титулу державної території.

На нашу думку, дослідження цих поглядів буде корисним для розвитку сучасної української науки міжнародного права, одним із найактуальніших завдань якої є пошук усіх можливих міжнародно-правових засобів захисту суверенітету, політичної незалежності та територіальної цілісності нашої держави у сьогоденні складних умовах. Питання юридичного змісту принципу

територіальної цілісності держав були предметом наукових досліджень відомих вітчизняних і зарубіжних юристів-міжнародників, однак питання становлення елементів цього принципу у дореволюційній вітчизняній міжнародно-правовій науці, наскільки нам відомо, поки що не привертало увагу дослідників.

Професор Харківського університету Андрій Миколайович Стоянов (1830–1907), автор фундаментальної праці «Нариси історії та догматики міжнародного права», досліджуючи питання, пов'язані з правовою природою державної території, виходив з того, що «територіальна влада не є вотчинним та патримоніальним володінням; але є особливим роду пануванням, головним вираженням якого є при усуненні чужого розпорядження самостійне політичне владарювання та юрисдикція»⁶. Територіальна влада держави фізично обмежена державними кордонами, які можуть бути або природними або штучними. А. М. Стоянов доволі обережно ставиться до поширеної свого часу концепції природних кордонів, віддаючи перевагу чіткому договірному закріпленню лінії державного кордону.

Аналізуючи способи набуття державної території, які він, як і багато інших представників тогочасної доктрини міжнародного права, поділяв на первинні та похідні, А. М. Стоянов зазначав, що *occupatio*, тобто заволодіння територією, яка до цього нікому не належала «як спосіб набуття території немислимо вже в Європі; але не можна сказати того ж самого щодо інших частин світу»⁷. З точки зору А. М. Стоянова правом заволодіння можуть користуватися всі держави Європи і Америки за умови дотримання певних вимог, які, як він зазначає, є обов'язковими з погляду теорії міжнародного права. Як такі вимоги вчений розглядав: 1) потрібно, щоб дана територія була *res nullius*; 2) потрібна нотифікація, тобто оповіщення всіх інших держав, що ця територія зайнята певною державою. Але «для нотифікації недостатньо слів або маніфестів, завжди повинні передувати справжнє зайняття території»⁸.

Щодо питання про зовнішні ознаки сумісного існування волі та наміру володіння певною територією, то А. М. Стоянов цілком у дусі правових уявлень того часу наголошує на необхідності ефективної окупації *terra nullius*, вважаючи, що сам факт відкриття нових земель та нотифікацію про заволодіння цією територією недостатнім для виникнення у держави правового титулу на дану територію. Таке твердження відповідало тогочасній практиці міжнародного права і набуло підтвердження у статті XXXV Заключного акта Берлінської африканської конференції від 14(26) лютого 1885 р.⁹ Стосовно можливості розглядати в якості *res nullius* землі диких кочових племен А. М. Стоянов займає таку позицію: раніше міжнародне право розглядало це правомірним, але тепер такого вчення не визнає ні теорія, ні практика міжнародного права. Надзвичайно цікавими з погляду проблеми, що розглядаються, є міркування А. М. Стоянова щодо похідних способів набуття державної території. Зазначаючи, що раніше способи набуття території в міжнародному праві були тотожними зі способами набуття права власності в цивільному праві, то «зараз патримоніальний характер влади уступив місце іншій засаді, більш співвідносній з гідністю держави та її підданих»¹⁰.

На думку А. М. Стоянова, при вирішенні питання про перехід частини території однієї держави до іншої слід враховувати бажання та політичні симпатії населення, яке мешкає на цій території. На підтвердження своєї думки він посилається на проведення плебісцитів при передачі Савойї від Сардинського королівства до Франції згідно з положеннями Туринського договору 1860 р., Іонічних островів від Великої Британії до Греції за Лондонським договором 1863 р., Венеції до Італії за умовами Віденського мирного договору 1866 р., а також на нереалізовані на практиці положення про плебісцит у Північному Шлезвігу Празького мирного договору 1866 р. тощо.

А. М. Стоянов аналізує різні точки зору, що висловлювалися у тогочасній доктрині міжнародного права у питанні, чи є явно виражена згода населення території, яка є об'єктом цесії, необхідною умовою для визнання правомірності такої цесії, і викладає свій погляд щодо цієї проблеми, констатує при цьому беззаперечний факт, що «ми маємо справу з одним з тих питань, де принцип зупиняється на півслові перед силою, де корінне право підкоряється у своїй дії застереженню «*clausula rebus sic stantibus*», викликаючи безкінечні спори публіцистів та підживлюючи скептицизм щодо міжнародного права»¹¹. З точки зору А. М. Стоянова: 1) держава може відчужувати частину своєї території так само, як правоздатна особа у цивільних відносинах; 2) на практиці свобода відчуження державної території обмежується багатьма умовами і вимогами конституційного характеру.

Цілком справедливе зауваження А. М. Стоянова, що у тому випадку, якщо «було б небезпечно дати урядам, особливо у слабких державах, безмежну свободу стосовно відчуження території: формою трактату не важко прикрити «моральний тиск» з боку більш сильного сусіда...» і загальний висновок з цього питання: «загальним правилом повинна бути засада **невідчужуваності державної території** (курсив мій. – К. С.) при допущенні поодиноких випадків поступки з виконанням усіх форм та вимог, що встановлюються основними або конституційними законами»¹².

Інший відомий представник харківської школи міжнародного права професор Всеволод Пійович Даневський (1852-1895) у своїй ґрунтовній праці «Посібник до вивчення історії та системи міжнародного права» при розгляді питання щодо основних прав держав як суб'єктів міжнародного права в якості одного з таких прав називає право територіальності, яке він виводить внутрішнього державного верховенства і тлумачить як «виключне (публічно-правове) панування на всій його (сухопутній та водній) території, над усіма особами та маєтностями, що розташовуються на цій території і підкоряються виключно законам та судам цієї держави», роблячи при цьому застереження, що оскільки це право притаманне кожній державі, то «жодна з них не повинна (під загрозою відсічі та репресії) порушувати територіальні права іншої»¹³. Окремо варто зауважити, що загалом у цій праці В. П. Даневського міститься розгорнута концепція основних прав держави, але право територіальності ним докладно не викладається, на відміну від права на незалежність, права на рівність та права на повагу і честь¹⁴.

Як і більшість тогочасних і сучасних юристів-міжнародників, В. П. Даневський розглядає територію як важливу складову міжнародної правосуб'єктності держави і зауважує, що з «ідеї державного верховенства випливає і публічно-правова власність держави над усім простором суші і моря, що йому належить»¹⁵. Наголошуючи на необхідності точного визначення кордонів державної території, В. П. Даневський, як і більшість тогочасних учених-міжнародників, пропонує класифікацію державних кордонів на природні та умовні або договірні, явно віддаючи перевагу договірному встановленню державних кордонів. На його думку, теорія природних кордонів «ця теорія абсолютно неприкладена ні з історичної точки зору, ні з національної» та «в абсолютній більшості випадків кордони визначаються договорами, що встановлюють певні прикордонні знаки»¹⁶. Способи набуття і втрати державної території він, за аналогією з цивільним правом, поділяє на первинні та похідні, розглядаючи первинний спосіб як такий, що дає можливість державі набути територію, не забираючи її у іншої держави, а похідний зі шкодою для іншої держави, яка втрачає частину своєї державної території за договором і зауважує, що «договір – це необхідна умова цього другого способу»¹⁷.

Досліджуючи питання щодо законності набуття територіального верховенства шляхом заволодіння, яке на момент написання В. П. Даневським своєї праці «Посібник до вивчення історії та системи міжнародного права», тобто на 1892 р., ще не втратило своєї актуальності, вчений виділяє чотири умови для визнання такого набуття законним: 1) явно виражений намір держави заволодіти даною територією; 2) фактичне тримання володіння, яке має виявлятися не тільки у зовнішніх ознаках, а й у певному устрою влади, але й у вжитті заходів оборони зайнятої території від зовнішніх і внутрішніх ворогів; 3) територія, що займається, має бути такою, що не належить іншій державі; 4) згода місцевого населення; 5) повідомлення за допомогою дипломатичних каналів інших держав з метою надання їм можливості опротестувати це заволодіння. Виокремлення згоди місцевого туземного населення як необхідної умови для визнання правомірності заволодіння європейськими державами новими територіями, враховуючи реалії тогочасного стану міжнародних відносин, безперечно, свідчить про прогресивний характер міжнародно-правових поглядів ученого.

Аналізуючи похідні способи набуття і втрати державної території, В. П. Даневський робить цікаве застереження, що майже всі вони гуртувалися на «патримоніальному погляді на державу як на приватну власність государя, були поширені у середні віки, а в новий час в епоху панування цієї теорії в державному праві та в період династичної політики». Сучасне державне і міжнародне право, на його думку, допускають такі способи лише, «у вигляді поодинокого виключення, викликаного надзвичайними обставинами (курсив мій. – К. С.)»¹⁹. Серед таких способів В. П. Даневський називає купівлю-продаж, поступку і завоювання, яке він характеризує як «найдавніший спосіб, і зараз такий, що ще часто практикується, однак вимираючий»²⁰.

Найбільш розгорнуто ідею недоторканності території держави можна простежити в поглядах професора Володимира Антоновича Уляницького

(1855–1920), який, як справедливо зауважив сучасний український дослідник Т. С. Цимбрівський, здійснив «одну з перших спроб теоретичного обґрунтування принципу територіальної цілісності»²¹. Розглядаючи питання про державну територію як одне з найважливіших у міжнародному праві, В. А. Уляницький визначає державну територію як «простір землі, води і повітря, підкорений виключно верховній владі однієї даної держави – її територіальній владі» і зауважує, що «межі державної території та просторові межі державного територіального володарювання визначаються кордонами держави»²².

Вчений наголошує на тому, що розмежування кордонів між державами, яке не викликало б жодних сумнівів, безперечно, є бажаним як з точки зору внутрішнього, так і міжнародного права. Так само як і інші вчені, погляди яких є предметом даної публікації, В. А. Уляницький поділяє кордони на природні (або фізичні) та договірні (або умовні чи штучні), однак на відміну від А. М. Стоянова та В. П. Даневського чітко не висловлюється на користь того чи іншого підходу. Досліджуючи юридичні властивості державної території В. А. Уляницький наголошує на неподільності та невідчужуваності державної території на приватно-правових засадах. «Цей принцип неподільності та невідчужуваності є однією з характерних властивостей нового погляду на державу, який замінив середньовічний, що ототожнював територіальну державну владу та право власності монарха на державну територію»²³, – стверджує він.

В. А. Уляницький один із перших вітчизняних юристів-міжнародників, який формулює один з ключових елементів сучасного принципу територіальної цілісності держави, стверджуючи, що **«принцип неподільності і невідчужуваності є одним з супутників визнання національної єдності держави** (курсив мій. – К. С.), оскільки територія, подібно до населення, є головною матеріальною основою держави»²⁴. Він справедливо наголошує на тому, що, будучи вперше закріпленим у конституційних документах часів Французької революції, згодом цей принцип перейшов до публічного права практично всіх європейських держав і його юридичний зміст може бути зведено до «визнання, що відчуження державою частини її території (та навіть будь-яка зміна її взагалі) можливо лише в силу особливого закону або постанови народного представництва, тобто через спеціально спрямовану на це волю держави, а не в силу свавільного розпорядження голови держави»²⁵.

Аналізуючи способи набуття і втрати державної території, які він також поділяє на первинні та похідні, учений наголошує, що будь-які зміни у складі державної території можуть відбуватися за умови чіткої вираженої згоди державної влади. На його думку, всі первинні способи можуть бути зведені до одного поняття «заволодіння». В. А. Уляницький ґрунтовно аналізує міжнародно-правові особливості таких форм набуття і втрати державної території внаслідок природних фактів, як, затоплення, зміна русла річки тощо та внаслідок заволодіння. На підставі аналізу рішень Берлінської африканської конференції 1884-1885 рр. і напрацьовань тогочасної російської та західної доктрини міжнародного права, він виводить п'ять головних умов, яким має відповідати заволодіння як спосіб набуття державної території: 1) об'єктом заволодіння

можуть бути ненаселені і незайняті землі або землі «населені дикими, варварськими племенами, тобто такі, які хоча й мали політичний устрій у широкому сенсі, але не набули ще характеру державної території»; 2) заволодіння є дійсним лише тоді, коли здійснюється офіційними особами держави; 3) фактичне зайняття даної території шляхом встановлення там певного порядку і управління; 4) здатність захищати цю територію і підтримувати на ній внутрішній порядок; 5) дипломатична нотифікація інших держав²⁶.

Як можна побачити з цього переліку, на відміну від В. П. Даневського В. А. Уляницький, наслідуючи загальноприйняту в тогочасній доктрині і практиці позицію, не вимагає згоди місцевого населення для заволодіння територією, що населена народами, які не досягли рівня державного життя. Похідні форми набуття території В. А. Уляницький визначає як такі форми, за яких «одна держава розширює свою державну територію і свою територіальну владу за рахунок іншого суб'єкта міжнародного права, набуваючи у нього частину його території, добровільно або під примусом, заради державних цілей, і таку, якою поступаються разом верховними правами на неї»²⁷.

Такою формою є цесія. В. А. Уляницький підкреслює, що якщо в минулі часи при пануванні патримоніальних поглядів на державну територію цесія здійснювалася у формі приватно-правових правочинів, таких як купівля-продаж, дарування, міна тощо, то в міжнародному праві другої половини XIX ст. навіть ті випадки цесії, які за зовнішніми ознаками нагадували купівлю-продаж чи обмін (зокрема, передача Російською імперією Аляски Сполученим Штатам Америки у 1867 р.), все одно мають суто міжнародно-правовий, а не приватно-правовий характер. В якості одного з похідних способів набуття території держави і такого, що найчастіше трапляється на практиці, В. А. Уляницький називає завоювання, водночас критично ставлячись до його правомірності. Він слушно вказує, що завоювання як засіб набуття території «засуджено вперше французькою революцією у конституції 1791 р., яка категорично висловила протг правомірності будь-яких завоювань»²⁸.

Вимушений рахуватися з реальним рівнем розвитку міжнародного права XIX ст., яке визнавало правомірність застосування сили і відповідно завоювання як легітимний спосіб збільшення території держави, В. А. Уляницький водночас намагається обґрунтувати необхідність формальної згоди населення території, що відчужується, яка може бути висловлена за допомогою плебісциту. «При теперішньому рівні європейської культури немисливо, щоб населення будь-якої території розглядалося в якості стада, яке можна уступити іншій державі разом з землею, без його волі і згоди»²⁹, – обурюється він. Таким чином, на думку В. А. Уляницького, проведення плебісциту при переході частини території однієї держави до іншої є обов'язковим, а сучасна юридична (тобто кінця XIX – початку XX ст. – К.С.) свідомість свідчить про «необхідність визнання за населенням прав самостійності щодо держави, складовим елементом якої воно є»³⁰.

Отже, можна зробити висновок, що теоретичні напрацювання відомих представників харківської школи міжнародного права А. М. Стоянова, В. П. Даневського, В. А. Уляницького містили обґрунтування окремих елемен-

тів принципу територіальної цілісності держав, який почав складатися в позитивному міжнародному праві з часів Французької революції 1789–1799 рр. і набув розвитку у положеннях Статуту Ліги Націй 1919 р., Статуту ООН 1945 р., Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. і нарешті – Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р., де він розглядається як самостійний принцип міжнародного права. У працях цих учених висловлювалися прогресивні на той час ідеї щодо невідчужуваності і неподільності державної території і обов'язковості проведення плебісциту при здійсненні територіальних змін.

1. *Устав ООН* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-i/index.html> 2. *Декларація о принципах* міжнародного права, касаючихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles 3. *Совецание по безопасности и сотрудничеству в Европе*. Заключительный акт. Хельсинки, 1975 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true> 4. *Баскин Ю. Я., Фельдман Д. И.* История международного права. Москва : Междунар. Отношения, 1990. С. 112-113; *Шукторов Ш. Н.* Возникновение и развитие современных международно-правовых принципов территориальной целостности государства и нерушимости границ // Современное право. 2009. – № 1. С. 85; *Marxsen C.* Territorial Integrity in International Law – Its Concept and implications for Crimea // Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law. – Vol. 75. – 2015. P. 7; *Задорожній О. В.* Порухення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монографія. Київ : К.І.С., 2015. С. 121-122; 5. *Буткевич О. В.* Історія міжнародного права : підручник. Київ : Ліра-К, 2013. С. 142; *Цимбрівський Т. С.* Принципи територіальної цілісності та непорушності кордонів у міжнародному праві: теорія і практика. Львів, 2009. С. 8-16; 6. *Стоянов А. Н.* Очерки истории и догматики международного права. Харків : Университетская типография. 1875. С. 343; 7. Там само. С. 345; 8. Там само. С. 348; 9. *Заключительный акт* Берлинской африканской конференции. Берлин 14 (26) февраля 1885 г. // Мартенс Ф. Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Т. VIII. Трактаты с Германией. Санкт-Петербург : Типография Министерства путей сообщения (А. Бенке), 1888; 10. *Стоянов А. Н.* Очерки истории и догматики международного права. Харків : Университетская типография. 1875. С. 353; 11. Там само. С. 355; 12. Там само. С. 356; 13. *Даневский В. П.* Пособие к изучению истории и системы международного права. Вып. I. Харьков, 1892. С. 132; 14. Докладніше див.: *Савчук К. А.* Проблема основных прав государства в работах Андрея Николаевича Стоянова и Всеволода Пиевича Даневского // *Leges et vita* (Закон и Жизнь) : междунар. науч.-практ. правовой журнал, 2013. – № 12/4. С. 128-131; 15. *Даневский В. П.* Пособие к изучению истории и системы международного права. Вып. I. Харьков, 1892. С. 209; 16. Там само. С. 209; 17. Там само. С. 211; 18. Там само. С. 212-213; 19. Там само. С. 214; 20. Там само. С. 214; 21. *Цимбрівський Т. С.* Вказ. праця. С. 61; 22. *Уляницький В. А.* Международное право // Золотой фонд российской науки международного права. – Т. III. Москва : Междунар. отношения, 2010. С. 109.; 23. Там само. С. 121; 24. Там само. С. 122; 25. Там само. С. 122; 26. Там само. С. 131-133; 27. Там само. С. 134; 28. Там само. С. 138; 29. Там само. С. 139; 30. Там само. С. 141.

Savchuk K. O. The elements of the principle of territorial integrity of States in the works of some representatives of the domestic science of international law XIX – early XX centuries.

This article is devoted to analysis of the teachings of some domestic international lawyers of the XIX – early XX centuries on the legal problems of the territory. The principle of territorial integrity of states is one of the basic principles of international law and an important instrument for maintaining the stability of the existing international order, which is based primarily on the provisions of the UN Charter 1945 and other universally recognized principles and norms of international law. The beginning of the formation of this principle is often associated with late XVIII-early nineteenth century, namely the French Revolution 1789-1799. In the domestic international legal doctrine of XIX century, as well as in western, couldn't be expanded disclosure of the legal content of the principle of territorial integrity of states, because it only started to take shape in positive international law, but the works of Ukrainian international lawyers of this period contains many interesting ideas about territorial integrity of states.

Thus, theoretical work of well-known representatives of Kharkiv school of international law such as A.N. Stoianov, V.P. Danevskii, V.A. Ulianitskii contained the elements of the principle of territorial integrity of states, which began to take shape in positive international law since the French Revolution, 1789-1799 years and has been developed in the Charter of the League of Nations 1919, the UN Charter 1945, the Declaration on principles of international law concerning friendly relations and cooperation among states in accordance with the UN Charter 1970, and the Final act of the Conference on Security and Cooperation in Europe 1975, where it is regarded as an separate principle of international law. In article it is shown, that in the works of such international lawyers as A.N. Stoianov, V.P. Danevskii, V.A. Ulianitskii expressed progressive for its time considerations regarding the indivisibility and inalienability of the territory of the state and the need for a mandatory plebiscite in the transition of part of the territory of one state to another.

Key words: history of international-legal science, territory of state, principle of the territorial integrity of states, indivisibility and inalienability of states territory, A. Stoianov, V. Danevskii, V. Ulianitskii.

УДК 341.17:341.181

Л. Г. ФАЛАЛЄВА,
кандидат юридичних наук

МЕХАНІЗМИ КОНСУЛЬТАЦІЙ У РАМКАХ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО ТА ЛЮДСЬКОГО ВИМІРІВ ОБСЄ

У статті проаналізовано політико-правові аспекти застосування державами-учасницями основних механізмів консультацій у рамках військово-політичного та людського вимірів ОБСЄ як пріоритетних напрямів її діяльності в умовах новітніх викликів і загроз, висвітлено асиметрію очікувань і можливостей, еволюцію механізмів і процедур ОБСЄ, яка має оперативний потенціал у сфері врегулювання та запобігання конфліктам у регіоні.

Ключові слова: ОБСЄ, механізми та процедури, держави-учасниці, права людини, треті країни, запобігання конфліктам, врегулювання конфліктів, військово-політичний вимір, людський вимір.